

Lütfü Cihan GÜLMEZ / Başbakanlık Müfettişi

Medresenin Son Gülü

Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)

Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı o kadar yoğundur ki Ceza Kanunu, Arazi Kanunu, Tapu Kanunu gibi birçok alandaki mevzuatın hazırlanmasında çok mühim hizmetleri olduğu gibi ayrıca Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın refakatinde Rumeli Teftişinde, tek başına vazifelendirildiği Bosna Teftişinde de bulunmuştur.

Bu yazıda siyasi ve ilmi hayatı boyunca çoğu meseleye olan hâkimiyeti ve geniş kültürü dolayısıyla dönemin padişahları tarafından daima başvurulan 19. yüzyılın meşhur devlet adamı ve âlimlerinden Ahmet Cevdet Paşa'dan bahsetmek istiyorum.

Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı Osmanlı Devleti'nin Tuna Eyaleti kasabalarından, şimdilerde Bulgaristan hududu dâhilindeki Lofça'da başlar. Ahmet (Cevdet) Efendi küçük yaşlarda, dedesinin teşviği ve desteği ile Lofça Müftüsünden Arapça eğitimi alır. Ardından Lofça kadı naibinden aldığı dersler yanında müftü müsevvidliği (kâtipliği) vazifesini de yaparak hem fıkıh öğrenmeye hem de yazı yazma sanatında mahir olmaya başlar.

Dedesi fitraten zeki ve kabiliyetli gördüğü torununun tahsilini daha ileri götürebilmesi için 1839 yılında onu İstanbul'a gönderir. Ahmet (Cevdet) Efendi İstanbul'a gelir gelmez, Fatih Çarşamba pazarında bulunan Papasoğlu Medresesine yerleşir. Devrin önemli âlimlerinden hesap, cebir, hendese gibi dersler görür. Bu arada Murad Molla Tekkesinde Mesnevi okuyarak Farsça bilgisini derinleştirir ve kendisine mesnevi-hanlık icazeti verilir. Süleyman Fehim Efendi'nin, Fatih Karagümrük'teki konağına devam ederken ise Sami ve Nef'î'yi taklit ederek şiire heves eder. O güne kadar 'Vehbî' mahlasını kullanan Ahmet (Cevdet) Efendi'ye, hocası Fehim Efendi tarafından Cevdet mahlasının verilmesi üzerine o tarihten sonra Ahmet Cevdet diye anılmaya başlar ve bu isimle meşhur olur.

Ahmet Cevdet Efendi aldığı tahsil ile okuyup yazabilecek seviyede Arapça ve Farsça, anlayabilecek ölçüde Fransızca ve Bulgarca öğrenir. Medreselerde bir taraftan dersleri takip ederken diğer taraftan okuduğu mev-

zulara dair kitaplar kaleme alır. Öyle ki hangi mevzuyla ele alırsa müteakiben ona dair bir eser yazmayı kendisine şiar edinmiştir.

Ahmet Cevdet Efendi talebelik günlerine ilişkin hatıralarını şu şekilde anlatmaktadır:

“O devirlerde ne güzel günler gördüm! Ne tatlı ömür sürdüm! Her dem gönül ferahlığı ve iç huzuru bana hem-dem (yoldaş) idi. O âlem ne güzel âlem idi!

Dâimâ talebeden biri, bir veya iki türlü yemek pişirip birlikte yedikten sonra kendi odamda تنها kalıp tatlı mutâlaa-yı te’lîfât ile meşgul olurdum. Bazan tabiatımın cömertliğine tesadüf ederek şiir yazardım veya münşiyâne bir şey kaleme alırdım.

Şiir ve inşâyâ yatkınlığım olduğundan, kalem erbâbı ve bazı ricâl ü kibâr ile dostluk ve ülfet peydâh etmiş idim. Bu cihetle bazan İstanbul’un kış gecelerini ediblerin sohbet meclislerinde geçirirdim. Yazın dahi bu vesile ile Boğaziçi’ne giderdim.

Velhâsıl gayet rahat ve gelecek endişesinden âzâde olarak her gün istediğim yerde gezerdim. Hâdiseler deryâsı ne kadar dalgalansa, ben su üzerine saman gibi yüzerdim. Buna rağmen gençlikte gurbetzedelik insana tesir ediyor. Binâenaleyh ara sıra hasret ile yanar ve bu yolda hâlîme münâsip şiirler söylerdim.”

Ahmet Cevdet Efendi’nin, 1843 yılında hocaların dahi gıpta ettiği Hamidiye Medresesinin imtihanını kazanması önünü açmış ve 1844 yılında henüz 22 yaşındayken Çanad rütbesiyle Rumeli Kazaskerliğine bağlı Premedi kazasının (bugünkü Arnavutluk topraklarında bir yer) kadısı olmuştur. Ertesi sene ise küçük yaşlardan beri arzu ettiği, İstanbul müderrisliği rüusunu (medreselerde eğitim yapma yetkisi) almıştır.

Bu sırada yeni kanunların tanzimi için uğraşan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, ihtiyaç olduğunda hadiselere temas eden şer’i hükümlerden bilgiler almak için Şeyhülislamlık makamından aydın fikirli, zamanın şartlarını anlayabilecek bir âlimin gönderilmesini ister. Bu görev için seçilen kişi ise Ahmet Cevdet Efendi’den başkası değildir. Ahmet Cevdet Efendi’nin, Mustafa Reşit Paşa’ya takdim edilmesini o sırada orada bulunan Şeyhülislam Sahip Molla Bey şöyle anlatır:

“Cevdet Paşa’yı o ilk görüşüm hiç hatırımdan çıkmaz. Öyle mühim mesele için gönderilmiş olan bir efendinin, pek genç olduğunu görünce hayret etmiş idik. Amma hala gözümün önünden gitmeyen parlak mavi gözlerinden saçılan zekâ kıvılcıkları bize meseleyi anlatmış idi.”

Ahmet Cevdet Efendi, Reşit Paşa’nın yanında bilhassa siyasi ilimler ile meşgul olmuş, siyasi hadiseleri yakından takip etmiş ve böylece Fransızcasını ilerletme imkanı bulmuştur.

Ahmet Cevdet Efendi boş durmamayı ve çalışmayı o kadar adet edinmiştir ki, 1849’da kaplıca tedavisi için gittiği Bursa’da kısa süre kalmasına rağmen Kavaid-i Osmaniye (Osmanlıca Dilbilgisi) adlı kitabı ve İstanbul-Boğaziçi’nde vapur işletmek üzere kurulan Şirket-i Hayriyye adlı ilk Türk anonim şirketinin kuruluş nizamnamesini hazırlamıştır.

Ahmet Cevdet Efendi, herkesi okur-yazar hâle getirebilmek için lisanın sadeleştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Hatta O, Türkçe lisanı ile en güç ilmî bahislerin dahi yazılabileceğini belirterek, bu konuda kaleme aldığı yazıları da emsal olarak göstermiştir. Gerçekten de bu yazıları edebiyatta sadelik ve güzellik numuneleridir.

Ahmet Cevdet Efendi, Osmanlı Devleti bünyesinde de Fransız İlimler Akademisine benzer biçimde bir akademi kurulması fikrini her vesile ile yayağa çalışıyor ve gerçekleşmesi için faaliyette bulunmuştur. Bu akademinin gayesinin, tahsil, terbiye ve kültür sahasında gerekli çalışmaları yapmak, Batı’daki ilmî çalışmaları ve yenilikleri takip etmek, kurulacak olan Dârülfünûn (üniversite) için kitap hazırlamak, Türkçe lisanında ilim ve fenlere dair lüzumlu kitapları te’lif veya tercüme ederek ilmin memlekete yayılmasını ve vatandaşların bundan istifadesini sağlayarak umumî kültür seviyesini yükseltmek olması gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu hususları ihtiva eden bir mazbatayı kaleme alıp Sultan Abdülmecit Han’a sunması ve padişahın tasvibi üzerine mazbataya uygun olarak hazırlanan beyannamenin 1851 yılında Takvim-i Vekayi’de (Osmanlı Devletinin resmi gazetesi) neşrolunması üzerine Ahmet Cevdet Efendi’de Encümen-i Daniş denilen müessesenin azaları arasında yerini almıştır.

1853 senesinde encümen tarafından Osmanlı Tarihinin kaleme alınması kararlaştırılmış, Küçük Kaynarca Anlaşmasından – Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar olan evrenin (1774-1826) yazılması görevi de Ahmet Cevdet Efendi’ye verilmiştir. Osmanlı Tarihi yazımıyla görevlendirilmiş diğer azalar kayda değer hiçbir şey yapmazken, O kendisine verilen vazifeyi tamamlayarak on iki ciltlik Tarih-i Cevdet adıyla bilinen eserinin, ilk üç cildini bitirmiş ve padişaha takdim etmiştir. Bunun üzerine padişah tarafından Mûsıla-i Süleymaniye pâyesi ile taltif edilmiş ve ertesi sene de vak’anüvislik (zamanın hâdiselerini kaydetmekle vazifeli olan resmi devlet

tarihçiliği) vazifesine getirilmiştir. Bu vazifesi sırasında bir yandan tarih kitabının yazımına devam etmiş, bir yandan da geleneğe uyarak zamanının siyasî hâdiselelerini anlatan 'Tezâkir-i Cevdet' adlı eseri kaleme almıştır. Tarih-i Cevdet'in son cildi ise 1886 tarihinde tamamlanarak yayımlanmıştır. Ahmet Cevdet Efendi buna ilâveten altı ciltlik birde 'Kisâs-ı Enbiyâ' adlı kitap kaleme almıştır ki söz konusu eser Türkçe yazılan mükemmel bir peygamberler tarihi eseridir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı o kadar yoğundur ki Ceza Kanunu, Arazi Kanunu, Tapu Kanunu gibi birçok alandaki mevzuatın hazırlanmasında çok mühim hizmetleri olduğu gibi ayrıca Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın refakatinde Rumeli Teftişinde, tek başına vazifelendirildiği Bosna Teftişinde de bulunmuştur.

Onun, zaman zaman yaşanan sıkıntılar sebebiyle Hanefi fikhını esas alan bir medeni kanun kitabının hazırlanması gerektiği konusundaki düşüncesi 1869 yılında uygun görülmüş ve heyet halinde hazırlanan 'Mecelle' adındaki kanun metni Türk hukukunun büyük bir başırası olarak dünya hukuk literatürüne mâl olmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa, büyük bir devlet adamı olmasının yanında tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci ve sosyologdur da. Devrinde sadrazamlık hariç çoğu nazırlığı yapmıştır. Özellikle Tanzimat devrinde Osmanlı cemiyetinin sürüklenmeye başladığı körü körüne maddeciliğe ve yabancı mukallitliğine şiddetle karşı çıkmış olup Avrupa kanunları ile müesseselerinin olduğu gibi alınmasını müdafaa eden Ali ve Fuad Paşa gibi devlet adamlarına karşı, Osmanlı medreselerinden yetişmiş ileri görüşlü bir devlet adamı olarak mücadele etmiştir. Batının fen, teknik ve yönetim alanlarındaki üstünlüğünü kabul ederek, bu sahalarla alakalı Osmanlı müesseselerinin Batı tarzında islahından da yana olmuştur. Böylece O, bilhassa Tanzimat ile beraber dine karşı bir kayıtsızlık içine girildiği Osmanlı Devleti'nin son döneminde, gelenekçi Türk-İslam kültürü ile yenilikçi Batı arasında bir sentez teşkil etmiştir. Ona göre İslam dini herkese hak ettiği hürriyeti verdiği için, İslam dünyasında Batı'daki gibi bir hürriyet mücadelesine ihtiyaç duyulmadığı gibi, O ülke içerisindeki fitne, fesat ve zulmün ancak İslamiyet'e uymamaktan kaynaklandığına inanmıştır.

Cevdet Paşa devlet adamlığı ve tarihçiliğinin yanı sıra devrinin hukuki islahatını da gerçekleştiren bir hukuk adamıdır. Zamanında hazırlanan kanunların ve kurulan müesseselerin önemli bir kısmında Onun emeği vardır. Hatta Bernard Lewis onun için "dahi hukuk adamı" tabirini kullanmıştır. 1868'de bugünkü Yargıtay'ın ilk şekli

olan ve biri temyiz diğeri istinaf mahkemesi halinde teşkilatlandırılan 'Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin kurulmasında büyük katkısı olmuş ve ilk reisliğine de kendisi getirilmiştir. Adliye nazırlığı döneminde, bugünkü hukuk fakültelerinin nüvesi olan Mekteb-i Hukuk'u açmasının yanında mahkeme ilamlarının yayımlanacağı Ceride-i Mevakim'de Cevdet Paşa tarafından neşredilmiştir. Bugün bu dergi Adalet Dergisi olarak halen neşredilmektedir. Osmanlı kanunlarının toplandığı Düstur da ilk defa Cevdet Paşa'nın gayretleriyle neşredilmiştir ki bugün de kanunlar bu Düsturlarda toplanmaktadır.

Cevdet Paşa'nın bir hukuk adamı olarak İslâm ve Osmanlı hukukuna kazandırdığı en mühim eseri ise Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyyedir. Mecelle, bütün İslam devletlerinde hatta İsrail'de dahi şer'î hukuk sahasında hazırlanan ilk kanun olma hususiyetine sahiptir.

İlber Ortaylı onun için 'medresenin son gülü, ifadesini kullanmakta iken; Cevdet Paşayı yenileşme döneminin üç büyük muharriri (1-Ahmet Cevdet Paşa 2- Münif Paşa 3- İbrahim Şinasi Efendi) arasında gören Ahmed Hamdi Tanpınar ise onun için 'İbn-i Haldun'un son talebesidir' demektedir. Bugün kullandığımız 50 liralık banknotlar üzerindeki Türk edebiyatının ve İslam coğrafyasının ilk kadın romancısı Fatma Aliye ise Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır.

Yaşadığı devirde İngiliz yanlısı Mustafa Reşid Paşa ile Fransız yanlısı Âli ve Fuad Paşa grupları arasındaki mücadelenin kızıştığı; hükümete birinin gelip diğerinin gittiği bir devir olması dolayısıyla Ahmet Cevdet Paşa'yı herkes kendi tarafına çekebilmek için mücadele içerisine girmişti. Nitekim Reşid Paşa grubundan birisi gelerek Cevdet Paşa'ya: "Ya bizim tarafa gel; ya öte tarafa git! İki bayraktan birine yazıl! Zira buraya gelip geçtiğin için heyet-i hâzıra senden emin olamaz. Yarın biz meydana çıkarsak, ilk işimiz seni ezmektir" demiştir. Cevdet Paşa ise cevaben: "Ben devletin hizmetkârlarındanım ve küçük rütbede bir adamım. Vükelânın ihtilâfına karışmak bana yakışmaz. Ben herkesle barışığım. Behemehâl bir bayrak altına girmek lâzım gelirse, Bayezid meydanında bir bayrak açıp yalnızca altında otururum." diyerek kendisinin ne denli büyük bir devlet adamı olduğunu göstermiştir.

Ahmet Cevdet Paşa hakkında yazılacak daha çok ayrıntı olmasına rağmen konuyu burada sonlandırmak zorundayım. Önümüzdeki hafta 'Mecelle' üzerine değerlendirmelere devam etmek ümidiyle, sizlere muhabbetlerimi sunuyorum.